

u izdanju W.W. Norton & Company. Pohvalu zaslužuje i grafičko i vizualno rješenje hrvatskog prijevoda koje pridonosi ugodnijem iskustvu čitanja Senove rasprave. Nažalost, velika manjkavost hrvatskog prijevoda očituje se u brojnim terminološki nepreciznim i stilski nezgrapnim rečenicama (npr. *Milijuni umiru svakoga tjedna od bolesti koje bi se mogle potpuno istrijebiti, ili koje bi se barem moglo spriječiti od nekontroliranog ubijanja*. Sen 2007: 117). Nadalje, kako se čitatelj primiče kraju knjige, primjetan je porast tipfelera u tekstu, što uz navedene propuste u prijevodu umanjuje užitak čitanja. No unatoč tim manjkavostima *Identitet i nasilje* neizostavna je literatura, kako za društvene znanstvenike zainteresirane za pitanja identiteta, globalizacije i multikulturalizma tako i za širu zainteresiranu javnost. (Ne)kvaliteti prijevoda unatoč, možemo pozdraviti izlazak hrvatskog izdanja Senove uspješnice, pogotovo ako znamo da je hrvatsko čitateljstvo dosada bilo uskraćeno time što u nas nisu objavljena brojna važna djela ovog autora čije su ideje obilježile i usmjeravale neke od ključnih rasprava društvenih znanosti u proteklih nekoliko desetljeća.

Viktor Koska

Prikaz

Jasna Omejec
**Vijeće Europe i Europska unija:
institucionalni i pravni okvir**

Novi informator, Zagreb, 2008, 457 str.

Knjiga *Vijeće Europe i Europska unija: institucionalni i pravni okvir* predsjednice Ustavnog suda Republike Hrvatske Jasne Omejec nastala je, kako autorica navodi u predgovoru, zbog spoznaje da postoji potreba za knjigom/udžbenikom na hrvatskom jeziku u kojoj bi na jednom mjestu bila sažeta temeljna građa o institucionalnim i pravnim sustavima Vijeća Europe i Europske Unije. Jedna od članova-utemeljitelja Akademije pravnih znanosti pro našla je inspiraciju za pisanje ove knjige upravo u raspravama s polaznicima studija na kojima predaje. Simplificiran stil pisanja samo je jedna od indikacija koje ukazuju na pretpostavku da su autoričina ciljana publika ponajprije studenti. Ukoliko se pri čitanju ove knjige/udžbenika to uzme u obzir, može se reći da je građa "sistematski, kronološki, pregledno" strukturirana kao dobar uvod u "institucionalni i pravni okvir tih dviju međunarodnih organizacija". Tako ih naime u predgovoru naziva autorica, iako priznaje da Europska Unija nije usporediva ni s jednom "običnom" međunarodnom organizacijom, pa ni s Vijećem Europe. Iako prof. Omejec navodi kako upravo važnost Vijeća Europe i Europske Unije zahtijeva dobro poznavanje njihovih osobitih ciljeva, zasebnih institucionalnih ustrojstava i različitih pravnih

izvora na kojima počivaju, čini se kako se ipak usredotočila ponajviše na formalno-pravni okvir tih dviju toliko različitih "organizacija" ili "institucija", kako ih nazivaju recenzenti ove knjige. Autorica se nije kritički osvrnula na neke od prikazanih aspekata Unije i Vijeća, već je knjigu koncipirala kao općenit, pregledni prikaz najvažnijih segmenata Vijeća i Unije. Povijesni su prikazi vrlo kratki i uz veoma malo historijskog konteksta nastanka Vijeća i Unije. Pitanje je može li se uistinu iz pukog formalizma i institucionalnog okvira uvidjeti sva složenost sadržaja tih dvaju osebnih, toliko različitih i prije svega političkih "organizacija". Nakon stoljeća dominacije prava nad politikom teoretičari prava ponovno otkrivaju politiku i to smatramo bitnim korakom u pravcu cjelovitog razumijevanja europskih integracijskih procesa (Rodin, Davor, 2004: *Predznaci postmoderne*). Takvo cjelovito razumijevanje europskih integracijskih procesa ovoj knjizi nedostaje. Iako autorica navodi kako je Vijeće Europe najstarija europska politička organizacija, a Europska Unija jedinstvena ekonomska i politička integracija europskih država, bilo bi poželjno da u sljedećem izdanju posveti više pažnje upravo političkoj i ekonomskoj dimenziji nastanka tih dviju organizacija koje je teško staviti pod zajednički nazivnik. Vijeće Europe kao međunarodna organizacija i Europska Unija kao *politeia sui generis* s elementima federacije, države i međunarodne organizacije zajedno u jednom udžbeniku istovremeno predstavljaju prednost, ali i nedostatak.

Prva glava knjige nosi naslov *Vijeće Europe*, a autorica je simbolično otvara dijelovima Churchillova govora (1946, Zürich). Nakon kratkog povijesnog pregleda, kojem

nedostaje širi kontekst i opis kompleksnosti poslijeratnog razdoblja u Europi, autorica se posvećuje određenju Vijeća Europe kao međunarodne organizacije. Prikaz uloge Hrvatske u Vijeću Europe svakako je informativan, no nedostaje mu neka vrsta autoričina stava koji bi mogao služiti kao kratak odmak od suhoparnog navođenja činjenica. Šteta je izostaviti prikaz šireg konteksta u kojem se Hrvatska tada nalazila i ne reći što je primanje u Vijeće Europe zaista značilo zemlji koja je tek izašla iz višegodišnjeg iscrpljujućeg rata i suočila se s "divljim kapitalizmom". Iz današnje perspektive svakako bi bilo zanimljivo znati kakav je stav predsjednice Ustavnog suda o tome koliko je primanje Hrvatske u članstvo Vijeća Europe imalo utjecaja na svojevrsnu europeizaciju hrvatske politike, prava, pa i kulture nakon utjecaja višedesetljetnog socijalističkog sustava, a potom i ratnih razaranja. Zatim slijedi najosnovniji prikaz tijela Vijeća Europe.

Druga glava posvećena je Europskoj Uniji. Autorica i nju započinje poglavljem pod naslovom *Povijesni pregled: od Europskih zajednica do Europske unije*. Kao i na početku prve glave i ovdje bi se mogao uputiti sličan prigovor, naime povijesna dimenzija stvaranja ovog, danas zasigurno jedinstvenog i izrazito kompleksnog političkog sustava bez presedana krajnje je pojednostavljena jer se svodi na puko nabranje činjenica o najvažnijim (osnivačkim i drugim) ugovorima.

Nakon poglavlja o integracijskoj strukturi Europske Unije, koje se uglavnom usredotočuje na "temeljna pravna načela Zajednice", slijedi vrlo kratko poglavlje o institucionalnom ustroju Europske Unije. Odmah potom poglavlje o institucijama

Europske Unije na nadnacionalnoj razini otvara se "vrhovnim tijelom Europske unije". Autorica je ovdje propustila napomenuti kako Europsko vijeće "nije bilo smatrano institucijom *stricto sensu*". Iako bismo to mogli opravdati činjenicom da je knjiga objavljena prije stupanja na snagu Lisabonskog ugovora, čak ni u poglavlju koje je autorica posvetila institucionalnim promjenama do kojih bi trebalo doći ukoliko Lisabonski ugovor stupi na snagu nije napomenuto kako tek tim događajem "ono postaje zasebna institucija" (Ćapeta, Tamara/Rodin, Siniša, 2010: *Osnove prava Europske unije*).

Vrlo pojednostavljen i kratak opis svih institucija EU-a ne može čitatelju ponuditi ništa osim najosnovnijih informacija, što kod neupućenih možda stvara pogrešnu sliku o inače složenim međuinstitucionalnim procesima kao i o različitim nadležnostima koje imaju te institucije. Drugačiji status u knjizi ima pak Sud pravde, kojem je posvećen mnogo veći broj stranica. To je ipak donekle razumljivo s obzirom na autoričinu profesiju, iako se mora napomenuti da je Sudu dan nerazmjerno velik prostor s obzirom na važnost ostalih institucija i na činjenicu da se u samom naslovu knjige spominje i institucionalni, a ne samo pravni okvir.

Nadalje, zanimljivo je da je iz ovog poglavlja u potpunosti izostavljena Europska središnja banka (ECB), pa bi tako čitatelj kojem je promakla fusnota u poglavlju *Povijesni pregled* mogao pomisliti kako Europska Unija nema instituciju koja nadzire provedbu njezine vlastite ekonomske i monetarne politike. Ukoliko bismo nespominjanje Europskog sustava središnjih banaka ili samog ECB-a mogli opravdati

činjenicom da autorica nije željela govoriti o institucijama Unije koje imaju potpuno autonoman karakter, nije jasno zašto je onda na kraju poglavlja ipak spomenut Europski revizorski sud.

Poglavlje pod naslovom *Politološki pristup pravnoj naravi Europske unije*, koje je barem upola kraće od ionako kratkog poglavlja *Pravni pristup pravnoj naravi Europske unije*, obećava samo svojim naslovom. Autorica vrlo šturo i bez imalo kontekstualizacije citira tekst poziva na sudjelovanje na Hrvatskim politološkim razgovorima iz 2006. godine. Neupućen bi čitatelj mogao pomisliti da politologija otada nije dala nikakva praktičnog niti teorijskog doprinosa toj tematici, a nazvati poglavlje *Politološki pristup pravnoj naravi Europske unije* te potom citirati dijelove teksta od ukupno četiri kartice koji poziva na sudjelovanje na znanstvenom skupu ne djeluje kao uistinu ozbiljan pristup ovako važnoj tematici.

U trećoj glavi, pod naslovom *Vijeće Europe i Europska unija u zaštiti ljudskih prava*, autorica se usredotočuje na područje u kojem svojim iskustvom i stručnošću najviše može pridonijeti. Tu se, prema autoričinim riječima, razmatraju dva temeljna akta Vijeća Europe odnosno Europske Unije na kojima se zasnivaju njihovi sustavi zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda. Prvi dio posvećen je dakle *Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe*, a drugi dio *Povelji o temeljnim pravima Europske unije*. O političkom aspektu donošenja *Konvencije* autorica kaže jedino to da je ona bila *pravni izraz* političke volje europskih država da spriječe pojavu novih, nedemokratskih režima, da učvrste mir i

osiguraju jedinstvo kontinenta uspostavljanjem jedinstvene zaštite ljudskih prava i individualnih političkih sloboda, koje su, uz vladavinu prava, temelj istinske demokracije. Nadalje se tekst usmjerava na strukturu i sadržaj same *Konvencije* te na značaj Europskog suda za ljudska prava u dva tipa zahtjeva – individualnim i međudržavnim. Zanimljivi i poučni primjeri sudske prakse mogli bi poslužiti studentima (posebice pravnih fakulteta) koji budu čitali ovu knjigu da se u golemom broju presuda usredotoče na one zaista važne, tj. na one koje su uistinu mijenjale povijesne tokove europskog prava i imale presudan utjecaj na njegov razvitak.

Posljednja glava, pod naslovom *Odnosi Vijeća Europe i Europske unije*, počinje rečenicom da je “Vijeće Europe samostalna (je) međunarodna organizacija odvojena od Europske unije”. Bilo bi dobro da je taj podatak naveden na početku knjige kako oni koji za njega nisu znali prije nego što su je počeli čitati ne bi bili u zabludi gotovo do samog kraja. Posljednje poglavlje četvrte glave, pod pomalo nejasnim naslovom *Najčešće pogreške pri pozivanju na Vijeće Europe i Europsku uniju*, ujedno je i zadnje poglavlje u čitavoj knjizi. U njemu autorica ukazuje na povremene pogreške koje po njezinu mišljenju nastaju zbog relativne sličnosti naziva tijela Vijeća Europe i Europske Unije, što se u predgovoru knjige navodi kao jedan od razloga njezina nastanka. Iako autorica kaže kako je “zapaženo da se pojedini akti i institucije Vijeća Europe vrlo često zamjenjuju onima Europske unije, i obrnuto”, moglo bi se dodati da bi bilo bolje da se taj nespoorazum oko naziva institucija razriješio na početku, a ne na kraju knjige kako bi čita-

telji što prije bili upozoreni na eventualne terminološke nejasnoće.

Na samom kraju, u prilogima, mogu se naći *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe i protokoli uz Konvenciju*, zatim *Zakon o potvrđivanju protokola br. 14. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, o izmjeni nadzornog sustava Konvencije, Povelja o temeljnim pravima Europske unije* te pregledan popis pravne stečevine Europske Unije po tematskim jedinicama.

Nakon svega navedenog može se primijetiti da ova knjiga, sadržajem nalik na brošuru/vodič kroz bespuća pravnih pravila i institucija, ispunjava svoju funkciju samo ukoliko se shvati kao praktični priručnik za snalaženje na području formalno-pravnog okvira Vijeća Europe i Europske Unije. Čitatelju se naime ne pruža prilika da upozna njihov pravi sadržaj – specifičnosti, probleme, kvalitete, nedostatke... te njihov značaj u širem političkom i globalnom kontekstu. Tako se iz svega navedenog može primijetiti da udžbenik ima najmanje jednu ozbiljnu manu: ukoliko bi profesor na nekom od kolegija – na kojem bi ova knjiga mogla biti korisna – propustio obrazložiti širi kontekst, koji daleko prelazi korice ove knjige, studenti bi lako mogli pomisliti kako je Europska Unija samo zbroj svojih institucija pomnožen s brojem država članica, a Vijeće Europe neka slična organizacija, samo s dvadeset članica više. No uzevši u obzir sistematičan pristup ovoj tematici, ipak se može reći da će čitateljima s vrlo malo ili nimalo predznanja o EU-u i Vijeću Europe ovaj udžbenik biti koristan uvod u temeljne spoznaje o tim “organizacijama”. U svakom slučaju, sumirani prikaz svega onoga što bi se

zacijelo kvalitetnije obrađeno moglo naći u više drugih knjiga dobar je početak za neambiciozne. Iako je pravni dio knjige, što je razumljivo s obzirom na autoričinu struku, veoma dobro koncipiran, uz mnoge reference na sudske presude i pravne akte, razočarava nemaštovitost u oblikovanju grafičkih prikaza, koji su gotovo svi u potpunosti preuzeti s interneta. Stoga bi netko tko je ozbiljnije zainteresiran za ovu tematiku teško u ovoj knjizi mogao pronaći informaciju koju već nije pročitao ili kopirao s neke od brojnih inernetskih stranica posvećenih Europskoj Uniji ili Vijeću Europe, tako da bi radni naziv ovog udžbenika/knjige mogao glasniti: "Sve što ste htjeli znati o Vijeću Europe i Europskoj Uniji, a niste se usudili potražiti na internetu".

Nadalje, može se primijetiti kako je ovaj udžbenik doprinos uglavnom brucosima i ponekom studentu viših godina fakulteta, ponajprije društvenih usmjerenja, jer možda uistinu nekima nije naodmet razjasniti, "na hrvatskom jeziku", da Europski sud za ljudska prava i Europski sud pravde nisu sinonimi, baš kao što to nisu ni Vijeće Europe, Vijeće Europske Unije i Europsko vijeće. Ukoliko se uzme u obzir upravo autoričina prvotna namjera da knjigu prije svega namijeni studentima, u tom joj slučaju nedostaju objašnjenja što je to npr. "postmonitorinški dijalog" ili "spill-over effect", što je zapravo značio Marshallov plan, kome je bio namijenjen itd. Također, fusnote iz poglavlja o presudi njemačkog Saveznog ustavnog suda u slučaju Brunner, koje su uglavnom citati iz presude, u knjizi su donesene samo u originalu, tj. na njemačkom jeziku, pa bi bilo dobro da ti dijelovi ipak budu prevedeni, barem u sklopu priloga.

Jedan od posljednjih prigovora odnosi se na već navedeno, a to je potreba za uključivanjem šireg političkog i ekonomskog konteksta kako bi informacija o Vijeću i Uniji bila potpuna. Iako se u samom naslovu knjige autorica ograničila na institucionalno-pravni okvir, suhoparni pravni normativizam možda bi bio potpuniji uključivanjem ključnih komponenti kao što su politika i ekonomija. Ovdje prije svega mislim na slučaj s Europskom Unijom koja bez postupnog produblivanja i integriranja tržišta od zone slobodne trgovine preko carinske i monetarne unije pa sve do unutarnjeg tržišta koje obuhvaća četiri temeljne slobode ne bi bila tako snažan faktor na globalnom planu. Taj je segment spomenut tek u nekoliko navrata na različitim mjestima u knjizi, i to samo s nekoliko općenitih rečenica, kao naprimjer da osnivački ugovori ne sadržavaju odredbe o temeljnim pravima i slobodama jer su izvorni ciljevi svih triju europskih zajednica bili usmjereni na tržišnu integraciju. Iznimno, vrlo mali dio knjige daje naznake o tome kolika je zaista važnost gospodarskog ujedinjavanja Europe, kao npr. rečenica u zaključnim razmatranjima o Uniji: "Izvorni ciljevi svih triju europskih zajednica bili su gospodarske naravi, usmjereni na tržišnu integraciju i postupno razvijanje zajedničkog europskog tržišta". Također, bilo bi poželjno osvrnuti se i na važnost Zajedničke poljoprivredne politike te joj posvetiti barem jedno poglavlje, s obzirom na to da čak polovica proračuna Unije pripada upravo tom segmentu. Nadalje, ne bi bilo naodmet u idućem izdanju razmisliti i o detaljnijem prikazu političke važnosti Vijeća Europe u međunarodnim odnosima. Izostavljanje, između ostalog, i tih temelj-

nih komponenti Unije i Vijeća uskraćuje ovoj knjizi mogućnost da dade cjelovit prikaz i da uistinu bude “važan doprinos teorijsko-praktičnim refleksijama o tim dvjema međunarodnim organizacijama”.

Bojana Klepač

Prikaz

Zygmunt Bauman
Postmoderna etika

AGM, Zagreb, 2009, 323 str.

Knjiga *Postmoderna etika* djelo je poljskoga sociologa Zygmunta Baumana u kojem polemizira s modernom stavljajući joj nasuprot njezine ambivalencije, koje se očituju u neuspjehu univerzalizma i vjere u napredak. Danas, u postmodernom svijetu plaćamo danak moderni i proglašavamo smrt etičkoga. Autor s velikom analitičkom preciznošću “prokazuje” društvene, političke i tehnološke zablude moderne (“čvrstog modernizma”, kako je još naziva) ispitujući koje su moralne obveze u postmodernizmu (koji naziva i razdobljem “tekućeg modernizma”). Iako ne navodi konkretne “upute” za ostvarenje potpune moralne odgovornosti (koja je okarakterizirana kao vječna sumnja koja prati pitanje “Jesam li učinio dovoljno za Drugoga?”), daje nam sve sastojke kako bismo to uopće mogli postići. Moralnost je po Baumanu bezuvjetna i beskrajna, a briga i sumnja u vlastiti “nedovoljni angažman” jedina je utjeha nositelju morala.

Ono što karakterizira postmoderni pristup etici nije napuštanje moralnih preokupacija moderne, već odbijanje rješenja koja je ona nudila, a koja su se pokazala manjkavima. Bauman kritizira modernu potragu za univerzalnim, apsolutnim i teorijskim utemeljenjem morala. Moderni je razvoj (čiji je “stalni epitet” bio sumnja u sve ne-dokazivo i ne-svrhovito u smislu općeljudskog napretka) “ukidanjem” religijskih dogmi i objavom racionalnosti kao “posljednje istine” doveo muškarce i žene u položaj individua vođenih egoističnim ciljevima. Moderni mislioci i zakonodavci željeli su nametnuti unitarnu i sveobuhvatnu etiku s nizom moralnih pravila koja svaki pojedinac treba naučiti i pokoriti im se. Moralnost nisu smatrali nečim što je svojstveno čovjeku kao takvom, već nečim što je potrebno u njega usaditi. Smatrali su da razum može ono u čemu je vjera podbacila. No pritom nisu uočavali ambivalenciju etičkog koda. Postmoderna etika polazi od toga da ne postoji etički kod koji je neuništivog temelja i univerzalne primjenjivosti te da takav etički kod nikada neće biti nađen. Bauman to objašnjava time što su ljudi moralno ambivalentni (istovremeno su i zli i dobri, nisu “po prirodi” ovakvi ili onakvi), a moralni fenomeni inherentno “ne-racionalni”, *aporijskim* karakterom morala, nemogućnošću univerzalnog morala, moralnom osuđenošću na iracionalnost, nedostatkom uzroka moralne odgovornosti. Autor se suprotstavlja popularnom principu “everything goes” kao onom koji čini srž postmoderne perspektive te naglašava kritiku etičkih kodova koji pretendiraju na univerzalnost.

Društvene institucije moderne koje su imale zadatak nametnuti pravila ponašanja (pritom se pomažući prisilnim sankcijama)